

Kitap Değerlendirmesi / Book Review

SON DEHA: THEODOR W. ADORNO

Detlev Clausen, Son Deha: Theodor W. Adorno
(çev. Dilman Muradoğlu, YKY Yayınları, 2012)

TAMER YILDIRIM

[Doç. Dr. Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Associate Professor. Sakarya University, Faculty of Divinity, Department of Philosophy and
Religious Studies

tyildirim@sakarya.edu.tr

<http://orcid.org/0000-0003-0033-0539>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Kitap Değerlendirmesi / Book Review

Geliş Tarihi / Received: 26 Eylül/September 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 18 Haziran/June 2020

Yayın Tarihi / Published: 20 Haziran/june 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran/June

Yıl / Year: 2020 *Sayı – Issue:* 48 *Sayfa / Pages:* 595-600

Atıf/Cite as: Yıldırım, Tamer. “Son Deha: Theodor W. Adorno yazar Detlev Clausen (Kitap Değerlendirmesi) – Review of Son Deha: Theodor W. Adorno, by Detlev Clausen” *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi- Ondokuz Mayıs University Review of the Faculty of Divinity* 48 (Haziran/June 2020): 595-600. <https://doi.org/10.17120/omuifd.625376>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. <http://dergipark.gov.tr/omuifd>

Copyright © Published by Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi – Ondokuz Mayıs University, Faculty of Divinity, Samsun, Turkey. All rights reserved.

Detlev Clausen, Son Deha: Theodor W. Adorno
(çev. Dilman Muradoğlu, YKY Yayınları, 2012)

Theodor Wissengrund Adorno (1903-1969) hakkındaki biyografilerden birisi olan eser, Adorno'nun son öğrencilerinden Detlev Clausen tarafından yazılmıştır. Kitabın adına "deha" kelimesinin eklenmesinin Adorno'nun metinleriyle bir ilişkisi vardır. Çünkü Adorno deha kavramını yaratıcı özneye sanat yapıtını, sahibinin bir belgesine dönüştüren ile aynı anlamda kullanılmaktan kurtarılmasını gerektiğini belirterek açıklamıştı. Bu tanımlamaya uygun olarak Clausen, Adorno'nun hayatını temel uğraşlarıyla iç içe sunmaya çalışmıştır. Yani Adorno'yu sadece felsefi yönüyle veya hayatının önemli kısımlarıyla veya sanatçı yönüyle değil bir bütün olarak anlatmaya çalışmıştır. Genel olarak günümüzde de Adorno kendi dönemindeki diğer Frankfurt Okulu temsilcilerinden daha yoğun bir şekilde ele alınmakta ve incelenmektedir. Muarızları onu, teorinin renksiz dünyasından başka bir şey bilmeyen başarısız bir sanatçı olarak gösterse de biyografisinden hareketle dramatik ama başarılı bir yaşam yaşadığını söyleyebiliriz.

596
OMÜİFD

Kitapta özellikle Adorno'nun burjuva dünyasına ve bu dünyanın sanatı bir din gibi görmesine yönelik sert eleştirileri ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Aslında Adorno, yaşamı boyunca içinde var olan güven duygusunu edindiği kültürlü bir burjuva ailesi içinde yetişmiştir. Hatta 1933 yılında *Vossische Zeitung* için yazdığı yazıda durumu şöyle ifade etmiştir: "Klasik olarak adlandırmaya alışkın olduğumuz müziği ben çocukken öğrendim, hem de iki kişi, dört elle piyona çalarak."(s. 51). Bu anlamda kuramsal ve sanatsal olarak müziğin yoğun olduğu bir ortamda yetişen bir sanatçı ve düşünür olan Adorno, kendini asla burjuva çocuğu olarak görmedi. Fakat Adorno akademik dünyada elit bir estetikçi olarak çok uzaklardaki burjuva dönemine ait birisi olarak değerlendirildi (s. 398-9). Bu noktada dikkate alınması gereken yaşantının sahibinin söyledikleri mi yoksa hayatın ve düşüncelerin sonucu mu olduğu tartışmalıdır.

Adorno'nun düşüncelerinin şekillenmesinde aile dostlarından biri ve daha sonraki dönemde önemli bir sinema eleştirmeni olan S. Kracauer oldukça etkili olmuştur. Tanıştıkları dönemde kendinden 14 yaş büyük olan Kracauer'le dostluğu Adorno'ya yeni ufuklar açmıştır. Bu dönemde 10. sınıf öğrencisi olan Adorno, Kracauer'le I. Kant'ın kritiklerinin yanında G. Lukacs'ın *Roman Kuramı*'nı da okumuştur (s. 76). 1921 yılında üniversitede öğrenciyken M. Horkheimer ile tanışmış ve 1923'te W. Benjamin'le başlayan dostlukları bir anlamda kardeş sevgisini de içinde barındıracak bir biçimde şekillenmiştir (s. 110). Adorno'nun metinlerinde biz ve bizi, bize sözcüklerine ben sözcüğünden daha sık rastlanır. Öncele-ri bunu kendisi için sonra kendisi, Benjamin, Ernst Bloch için kullanmaya başlamıştır. 30'lardan sonra Enstitünün çekirdek kadrosunu ifade ederken 40'lı yıllarda Horkheimer'la kendisini kastetmiştir (s. 388).

İlk dönemlerde Adorno özellikle üniversitedeyken sosyolojiye değil, daha çok akademik dünyanın dışında kalan Benjamin ve Bloch sayesinde tanıştığı akademik olmayan bir felsefeyle ilgilenmiştir (s. 124). Bu yön daha sonrada kendini devam ettirmiştir. Üniversite eğitimini tamamladıktan sonra Viyana'ya bestekâr olma düşüncesiyle gitmiş fakat bunun için yeterli görülmemiştir. Adorno, Viyana'dan Almanya'ya döndüğünde müzik adamı olarak kariyer yapmasının olanaksız olduğunu düşünmüştür. Yazarın bu konuda verdiği bilgilerde bir çelişki kendini göstermektedir. Şöyle ki, yazar hem Adorno'nun besteci olarak çalışmalarının 1920-45 arasında olduğunu ve 1945'ten sonra bir daha beste yapmadığını ifade eder (s. 168) ilerleyen sayfalarda ise onun beste yapma isteğinden ölümüne kadar vazgeçmediğini belirtir (s. 240). Gerçek şu ki Adorno müziğin icrasından hem de üzerine yazı yazma konusundan asla vazgeçmemiştir.

Nazi sosyalizminin sonucu olarak Adorno diğer enstitü üyeleri gibi Amerika'ya gitmek zorunda kalır. Fakat Adorno Amerika'da kendini yerleşmeyi düşünen bir göçmen değil, Amerika'da sürgünde bulunan bir mülteci olarak görmüştür (s. 215). Zaten fırsatını bulduğu ilk anda Almanya'ya geri dönmüş ve diğer enstitü üyelerinden farklı olarak Alman-

ya'da kalmıştır. Adorno'yu Frankfurt'a geri dönmeye iten en önemli neden ise Almancaya tekrar dönebilme isteğidir (s. 314).

Frankfurt'ta öğrencilerinden büyük saygı gören Adorno 60'lı yılların ortalarında kariyerinin doruğuna ulaşmıştı. Adorno'nun İsviçre dağlarında kalp krizi geçirerek ölmesini, öğrencilerinin, Adorno'nun kendilerine 20 yıl boyunca öğrettiği gibi ayaklanmalarıyla ilişkilendirilir. Oysa Adorno kendisine isyan etmelerini hiç anlayamadı ve onaylamadı (s. 222). Bu dönemde gelişen olayları o zamanlar öğrenci olan yazarın daha geniş bir şekilde açıklaması beklenirken maalesef ilgili konudaki açıklamaları sınırlı bir seviyede kalmıştır.

Çağdaş felsefenin en önemli eserlerinden birisi olarak görülen Horkheimer ile beraber yazdıkları *Aydınlanmanın Diyalektiği* Adorno'nun eleştirel bir toplum kuramcısı olarak kariyerinin başlangıcı anlamına geliyordu. *Aydınlanmanın Diyalektiği*'nin 1969'da yapılan baskısının önsözünde Adorno şunları ifade etmişti. "Bütün dünya ülkelerini birbirine entegre etmek kolay değil. Bu kitap direnişin içtepilerinin, onları aydınlatacak ve çaresizlikten kör bir pratiğin emrine girmekten ve kolektif bir narsizme kapılmaktan alıkoyacak bir bilince ulaşmalarına yardım edebilirse şayet, o zaman gerçek, işlevini yerine getirmiş olacaktır" (s. 423). Yani Aydınlanma bilim, akıl, birey derken aslında bunların içeriği boş bırakılmıştı. Dolayısıyla Naziler de, Stalin de yaptıklarını akla dayandırabiliyordu. *Aydınlanmanın Diyalektiği*'nin en önemli bölümü olarak değerlendirilen kültür endüstrisinde, günümüzdeki şekliyle ifade edecek olursak kitle kültürünün insanlar tarafından oluşturulan bir şey olmadığını, aksine totalite tarafından kurulan ve dayatılan bir niteliğe sahip olduğunu belirtir.

Adorno'nun önemli eserlerinden biri olan *Minima Moralia*'da genel bir bağımlılığın hüküm sürdüğü sistemin içinde nasıl bağımsız olunabileceği konusu etrafında dolaşır. *Minima Moralia*'yı öznenin deneyimini bilgi kaynağı olarak gören çabasının benzersiz bir örneği olarak değerlendirmek de mümkün (s. 305-6.) Yani Adorno'da özdeneyim önemli bir bilgi kaynağı olduğunun ifadelerini bu eserde kolayca bulabiliriz. Bu eser aynı

zamanda *Aydınlanmanın Diyalektiği*'nde eksik bırakılan kişisel hususların ifadesini de içermektedir. Adorno temel tarihsel ve biyografik deneyiminin adını "özgürleşmenin iflası" olarak betimler ki, bu "özdeş olmama kuramı"dır. Bu kuram yaşamda bir çelişkiyi ifade eder ve Adorno'nun en ünlü olan ifadelerinden birisi olan "Yanlış yaşam, doğru yaşanmaz" (s. 359) sözüyle ifade edilebilir.

Felsefi anlamda en önemli eseri olarak değerlendirilen *Negatif Diyalektik* 1966'da yayınlanıncaya kadar Adorno yazılarının bir bütünlük içinde olmayışından yakınmış ve negatif diyalektikle K. Marx hatta daha temelde G. W. Hegel'i görelileştirmiştir (s. 344). Adorno baş eseri olacağını düşündüğü, 1967'den ölümüne kadar üzerinde didinip durduğu fakat tamamlamadığı *Estetik Kuram* adlı eser ise gelenekten kurtarması gerekenleri kurtarmaya ve kendisinin tesadüf olmadığını bildiği yanlış anlamaları aydınlığa kavuşturmaya çabalamıştır (s. 414). Estetik hakkındaki değerlendirmelerini içeren bu eserin ölümünden sonra eşi ve yayımcısı düzenlemiş ve yayınlamıştır.

Adorno'nun en önemli olarak görülen müzik kuramında, sanatı bir din gibi görenleri rahatsız eden, müziğin bilgi özelliği vurgulanır. Şöyle ki, eleştirel müzik kuramı Aydınlanmanın başlattığı din eleştirisini laikleşmiş bir çağda devam ettirir. Adorno değişmiş toplumsal koşullarda eski bir din eleştircisinin, genç Marx'ın kaldığı yerden devam eder. Fakat Marx'ın herkesin bildiği sözünü bir kelime farkla şu şekilde ifade eder: "Halk, halkın afyonudur". Kitle kültürünü temele alır ve kitle kültürüyle, müzik üreticisinin dinleyicisinden zorunlu izolasyonu arasında bağlantı kurar. Burada müzik, Adorno'nun mutluluk vaadi olarak anlaşılabilir. Adorno'nun müzik yazılarında her zaman çocukluğu değişmiş olarak yeniden yakalama çabası vardır. Bu anlamda müzik daha önce hiç kimsenin duymadığı ütopyik dünyaları tanıma olanağı kılar (s. 275-277). Müzik Adorno için vazgeçilemez bir niteliğe sahiptir ve hemen her eserinde bu konuya değinir.

Adorno ile ilgili tartışılan konulardan bir tanesi de Marksist düşüncenin taraftarı olup olmamasıdır. Aslında Adorno'nun kimliğini Yahudi,

Alman ya da Marksist sıfatlarının hiçbirini tam olarak betimleyemez. Zaten kendisi de salt özdeşleşme üzerine kurulu sol bir radikalizmin yanlış yönlerini önceden hissetmiş ve 1939 tarihli bir tartışma tutanağında, “biz dışarıda kalmalıyız, proletaryayla özdeşleşmemeliyiz” demişti. Yaşadığı dönemde de yapılmak istenen, Marksizm’i canlandırmak için kuramlar ve yeni bir manifesto kaleme almaktı (s. 304). Ki, daha sonraki dönemde bu tür düşüncelerin Enstitü çevresinden H. Marcus’un eserlerinde izleri görülür.

Yazar, Adorno biyografisini aslında tarihsel kronolojiye uygun olarak oluşturmamıştır. Farklı konular tarihsel sıralamaya uygun olmayan bir şekilde verilmiştir. Fakat kitap Adorno’nun ilişkili olduğu kişileri ele alması açısından önemlidir. Yalnız bu kısımlar bazen Adorno’yu hiç ele almamış bazen de onu gölgede bırakacak bir şekilde oluşturulmuştur. Bazı bölümlerde gereksiz bilgilerin tekrar mahiyetinde verilmesi sıkıcı bir hal almasına sebep olmuştur. Ayrıca üslup açısından örneğin “Özdeşsizlik” bölümü mektup özetleri gibi durmaktadır. Dolayısıyla Türkçe de Adorno ile ilgili daha derli toplu bir biyografi ihtiyacı hala devam etmektedir.

